

**ДИСКУСИОННО ЗА ВОЕННОТО ИЗКУСТВО В
НАЧАЛОТО НА XIII ВЕК, ИЛИ В ОТГОВОР НА СТАТИЯТА
НА СТАНИМИР ДИМИТРОВ „БИТКАТА ПРИ ОДРИН НА
14 АПРИЛ 1205, ИЛИ ЗА ТРОМАВОТО ЗАПАДНО
РИЦАРСТВО“**

Ивелин Иванов

Настоящият кратък отзив е в отговор на статията на Станимир Димитров, провокирана на свой ред от моя статия за тази битка, поместена в книжка пета на Военноисторически сборник от 1999 г. Предварително искам да подчертая, че в този отзив коментирам само критиките на г-н Димитров към изразени от мене позиции, тъй като в своята статия той визира и други мнения, които невинаги разграничава от моите.

На първо място, бих се спрял на бележката на г-н Димитров по отбелязаната от мене гъстота на бойния строй на западното рицарство. Тук приемам за основателно мнението, че посочената от мене гъстота на бойното построение може да бъде оспорена и бих искал да отбележа, че в последните години личното ми мнение по този въпрос претърпя еволюция в резултат от нови за мене извори и изследвания. Станимир Димитров е принципно прав, че рицарите търсели оптимална гъстота на бойния строй и че основната им цел била разкъсване на вражеската линия и вклиняване в неговия боен строй, но примерът с битката при Хейстингс от 1066 г. е неудачен, тъй като рицарите на Вилхелм (или Уилям) разбили англо-саксите не благодарение на сгъстения си строй. Победата била трудна и дошла едва след смъртта на англо-саксонския крал Харолд и увличането на част от англо-саксите с измамно отстъпление. Освен това фронтът на битката бил сравнително тесен, предварително избран от Харолд с цел гъст и дълбок боен ред на англо-

саксонската пехота. Въпреки това приемам критиката на автора, че посоченото от мене разстояние около десет метра между рицарите е неприемливо, и изразявам съгласие, че по принцип се е търсила максимална съгъстеност на бойния строй, но с уговорката, че тя е зависела от противостоящите сили и от дължината на фронта. При необходимост линията се е разтягала, тъй като обкръжаването на фланговете означавало неминуемо поражение. Неубедителна е и критиката на автора по отношение на смесения състав на войските, тъй като в моята статия изрично е отбелязано, че под това се разбира все по-широкото използване на стрелци (имам предвид с лък и арбалет) във военното дело на Запад от 20-те години на XII век нататък.

Що се отнася до критиката на Станимир Димитров, че поддържам стара теза, че западните рицари превъзхождали многократно кумани и българи по защитно въоръжение, искам да отбележа следното. Първо, в статията ми няма такова твърдение. Там отбелязвам, че рицарят превъзхожда куманския конник в индивидуална схватка, и мисля, че това е безспорно. В противен случай куманите биха смачкали малобройните рицари в открито сражение. Освен това представям битувачото в Средновековието мнение, че 100 рицари превъзхождат 1000 пехотинци, и мисля, че това също е валидно за разглеждания период. В статията си никъде не твърдя, че въоръжението на рицарите било прекалено тежко, че те били тромави и че не могли да станат след сваляне от коня. Никъде също не защитавам или изразявам мнение, че рицарите при Одрин били сваляни с примки и куки. Напротив, в статията си отбелязвам, че българите и куманите не дали възможност на рицарите да се разгърнат и че те били принудени да се спешат. Никъде не твърдя, че спешеният рицар е бил лесна плячка (това са представени от мене думи на Шарл д'Анжу от битката при Беневент от 1266 г. и цитатът е с цел да покаже тактиката на целенасочено раняване и избиване на конете с цел затрудняване на рицарите и принудителното им спешаване). Тази тактика била широко прилагана през Средновековието, съществуват много примери от периода XII–XV в. и мисля, че трудно може да бъде подложена на съмнение.

В подкрепа на тази своя критика авторът прилага примери с целенасочено спешаване на рицари в големи сражения, но съвсем очевидно е, че тези примери са при предварителна подготовка за сражения.

В битките, посочени от Станимир Димитров (някои от които познавам в детайли), спешаването е било предварителен тактически ход с цел успешна отбрана и запазване на конете. Вярно е, че спешеният рицар бил напълно боеспособен, но при Одрин попадналите в засадата са били принудително спешени при екстремни условия поради раняване и избиване на конете им и поради необходимостта да се отбраняват, и то в обкръжение. Не бива да забравяме, че това е била кръгова отбрана, без стрелково и пехотно прикритие за разлика от цитираните от г-н Димитров примери. Всички те са предварително подготвени сражения, в които спешаването на рицарите е било ефективно, тъй като те се сражавали в един фронт и при подкрепа от пехотинци и стрелци с лък или арбалет. Убеден съм, че ситуациите са коренно противоположни, а спешаването на обкръжените рицари при Одрин е означавало неминуем разгром.

Освен това никъде не твърдя, че при Одрин пехотинците се изправили срещу рицарите в бой на равни начала. Както отбелязва хронистът Никифор Григора: “...българите започнали да ги избиват безмилостно със стрели и копия..”, а срещу тези оръжия спешеният и обкръжен рицар бил наистина обречен.

За съжаление Станимир Димитров отправя критики, опирайки се на основни (по принцип верни и научно издържани), но недостатъчни познания за войната и конкретно за смъртността в средновековните сражения. Ето защо той не приема твърдението ми (всъщност цитирано по Жофруа дьо Вилардуен), че шокът бил предизвикан от факта, че загинали много знатни хора с високо потекло и военен опит, за странно. Смятам, че Станимир Димитров не достига до истинските причини за налагането на *guerre loyale* в противовес на *guerre mortele*, считайки, че пленяването се практикувало поради хуманни и морални съображения. Всъщност *guerre loyale* започва да се налага в края на XI и през XII век основно поради професионализирането на военното дело в Западна Европа и окончателното оформяне на рицарското съсловие. Откупите за пленените знатни формирали все по-голям процент от разходите на воюващите страни. Конкретната критика на автора е, че загубите на латинците при Одрин не са изключение на фона на примери от Западна Европа, но според мене тези примери не могат да бъдат тълкувани еднозначно. Наистина при Куртре

(1302) френските рицари загубили 40%, а при Невил-Крос (1346) шотландците $\frac{2}{3}$ от числеността си (авторът прилага и други такива примери), но в мнозинството си това са сражения между рицари и нерицари, в които по принцип пленници не се вземали. И ако едни от най-високите показатели за смъртност при такива сражения са $\frac{2}{3}$ или около 60–70 %, то как да окажем загубите на латинците, от които малцина се спасили, а от тези малцина единици били знатни. Тези, останали в обкръжението, на практика били почти поголовно избити и естествено е този факт да шокира останалите. Ако приемем средно аритметичното число на загубите според хронистите Вилардуен и Клари, най-вероятният брой на загубите е около 200–220 рицари ($140 + 300 = 440 : 2 = 220$) без броя на убитите от незнатен произход. На фона на жертвите сред знатните през XII и в началото на XIII век тези загуби били високи не само като абсолютен брой, но и като процент от общата численост – в случая около 65% от рицарите във войската.

Освен това Станимир Димитров цитира и избиването на 1500 пленени френски рицари по заповед на крал Хенри V след сражението при Азенкур (1415), но според мене примерът не е удачен, първо, като твърде отдалечен от началото на XIII в. Тъкмо обратното – това избиване на знатните пленници е по-скоро изключение и то не било прието като нормално не само от френска страна, но и от мнозинството от английските рицари. Да не забравяме, че английските рицари отказали да изпълнят волята на краля и екзекуцията била извършена от незнатните – стрелците с лък.

Отчасти мога да се съглася с предположението на автора за наличие на тежко въоръжена българска конница в епохата на Второто българско царство, но е трудно да се защити нейната решителна роля в разгрома на латинците при Одрин през 1205 г., тъй като никъде не откриваме категорично писмено свидетелство в подкрепа на такова твърдение.

Последствията от битката при Адрианопол от 14 април 1205 година се измерват не толкова с количествените загуби на латинците, колкото със силния политически и военен удар върху латинската власт в Константинопол. В същото време битката няма повратен характер и особено място в еволюцията на военното изкуство. Тази битка предства прилагането на западноевропейския начин на воюване в нови и

отчасти познати за латинците условия. Тя не е белег или пример за упадък и неефективност на западното рицарство и неговата тактика на воюване. Ударът бил най-вече психологически, тъй като куманите и българите приложили *guerre mortele* в пълна сила. Дори и това не било ново за западните рицари, тъй като *guerre loyale* не измествала напълно и окончателно *guerre mortele*. Това в известна степен обяснява пропускането на тази битка в известните изследвания на еволюцията на средновековното военно изкуство, но не оправдава отсъствието ѝ от списъка на значимите сражения, тъй като предизвикала важни и необратими политически промени в Югоизточна Европа.

В заключение бих искал да отбележа вътрешното си удовлетворение от зараждането на дискусия по проблемите на военното изкуство през Средновековието по повод на паметната битка при Адрианопол от 1205 г. Въпреки че не приемам като обективни и аргументирани много от критичните бележки на Станимир Димитров, мисля, че появата на подобни статии и отзиви поддържа плуралистичен и дискуссионен дух в историческата наука.